

Geestelijke verzorging bij justitie

Context, uitgangspunten en praktijk
van het justitiepastoraat

Ryan van Eijk en Anne van Voorst (red.)

Eburon
Utrecht 2026

ISBN 978-94-6301-588-2

Academische Uitgeverij Eburon
Vredenburg 40
3511 BD Utrecht
www.eburon.nl

Omslagontwerp: Textcetera , Den Haag
Grafisch ontwerp: Dolna Elija, Konstandenets, Bulgarije

© 2026. Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de rechthebbende. Tekst- en datamining van (delen van) deze uitgave is uitdrukkelijk niet toegestaan.

All rights are reserved, including those for text and data mining, AI training and similar technologies.

Inhoudsopgave

Deel 1:	
Context	9
1. Geestelijke verzorging bij justitie	11
Context, uitgangspunten en praktijk van het justitiepastoraat	
<i>Ryan van Eijk en Anne van Voorst</i>	
2. Detentie	21
<i>Sonja Meijer</i>	
3. De doelen van het Nederlandse gevangeniswezen	49
<i>Toon Molleman en Arie van den Hurk</i>	
4. Regimes in het Nederlandse gevangeniswezen	67
<i>Toon Molleman en Jantijn Fockens</i>	
5. Justitiële Jeugd Inrichtingen	83
<i>Corinne Peeters</i>	
6. Tbs	91
<i>Peter Braun</i>	
7. De onbedoelde gevolgen van detentie	103
<i>Amanda Pasma en Arie van den Hurk</i>	
Deel II:	
Uitgangspunten	129
8. Bijbel en detentie	131
<i>Pieter de Witte en Peter Ben Smit</i>	
9. “Waar verdriet is, is heilige grond.”	151
Schets van een theologie van het justitiepastoraat	
<i>Ryan van Eijk en Anne van Voorst</i>	

10. De bajeskerk <i>Leon van den Broeke en Stefan Gärtner</i>	175
11. Wie is de pastor? <i>Wim Smeets en Christiane van den Berg-Seiffert</i>	197
12. Doelen van het justitiepastoraat <i>Job Smit en Wim Smeets</i>	217
13. Goedkope vergeving en duur herstelgericht werken Een theologische en praktische onderbouwing van het herstel- proces tussen dader en slachtoffer <i>Geert Rozema en Anne van Voorst</i>	235
14. Humane detentie: “De eerste en misschien moeilijkste taak” <i>Ryan van Eijk en Desanka Kempers</i>	259
15. Ambtsgeheim in justitiële context: Wanneer te zwijgen of spreken? <i>Ryan van Eijk</i>	281
16. Positie en werkwijze van de Dienst Geestelijke Verzorging <i>Ryan van Eijk en Jan-Gerd Heetderks</i>	305
Deel III: Praktijk	323
17. Spiritualiteit van de gedetineerden <i>Fons Flierman</i>	325
18. Interculturele perspectieven en strategieën in het justitiepastoraat <i>Martin Walton en Niels den Toom</i>	351
19. Individuele begeleiding in het justitiepastoraat <i>Niels den Toom</i>	365
20. Gestalte geven aan het verlangen Groepswork in het justitiepastoraat <i>Ryan van Eijk</i>	393

21. Protestantse liturgie en rituele handelingen <i>Anne Kjærsgaard</i>	415
22. De Orthodoxe liturgische praktijken <i>Michael Bakker</i>	429
23. “Zeg dat het goed is.” <i>Gerard Sars</i>	433
24. Schriftgebruik en exegese in het justitiepastoraat <i>Renilde van Wieringen en Ben van Veen</i>	455
25. Nazorg, diaconie en kerken <i>Thijs Tromp & Lydia Verhagen</i>	475
 Bijlage Grondslagdocument	 501
Over de auteurs	509

Hoofdstuk 1

Geestelijke verzorging bij justitie

Context, uitgangspunten en praktijk van het justitiepastoraat

Ryan van Eijk en Anne van Voorst

1.1 Aanleiding en doel

Naar aanleiding van de voorbereidingen rond het vijfenzeventigjarig jubileum van het protestantse en room-katholieke justitiepastoraat in 2024 kwam het gesprek ook op de vraag naar de wenselijkheid te komen tot een herziening van het *Handboek justitiepastoraat. Context, theologie en praktijk van het protestants en rooms-katholiek justitiepastoraat* uit 2009.¹ Dat Handboek onder redactie van de toenmalige diensthoofden, hoofdaalmoezenier Fred van Iersel en hoofdpredikant Jan Eerbeek, was verschenen met de hoop zeven jaar relevant te blijven. Die voorziene periode was dus al ruim verstreken; een periode waarin zowel de context als het werk van de geestelijke verzorging bij justitie veranderd zijn (zie volgende paragraaf). Dat is dan ook meteen de belangrijkste reden dat besloten werd de vraag positief te beantwoorden of een herziene uitgave nodig was en dit om te zetten in daden. Het resultaat ligt er nu.

De voorliggende publicatie wil de actuele stand van zaken van de geestelijke verzorging bij justitie weergeven, en dan vooral in het perspectief van het justitiepastoraat. Het gaat daarbij om een onderbouwde schets van waar het werkveld en het justitiepastoraat nu staan en hoe ze van hier de toekomst ingaan. Dit verklaart meteen de titel en subtitel: *Geestelijke verzorging bij justitie. Context, uitgangspunten en praktijk van het justitiepastoraat*. Het resulteert in hoofdstukken die van algemeen belang zijn, ongeacht de denominatieve achtergrond van een geestelijk verzorger, naast hoofdstukken die duidelijk een christelijke signatuur en betekenis hebben. De publicatie wil alle geïnteresseerden in de geestelijke verzorging bij justitie een eerste zicht op dit werkveld geven en hen die er werkzaam in (gaan) zijn een verdiepende bijdrage leveren aan de positionering van de christelijke geestelijke verzorging bij justitie. Het doel van deze publicatie is daarmee tweeledig: Een eerste kennismaking met het werkveld en de positie van de geestelijke verzorging in het algemeen bij justitie en ten tweede een toespitsing en verdieping in hoe het justitiepastoraat

1 A.H.M. van Iersel en J.D.W. Eerbeek (red.) (2009). *Handboek justitiepastoraat. Context, theologie en praktijk van het protestants en rooms-katholiek justitiepastoraat*, Damon. Alleen nog tweedehands verkrijgbaar; digitaal beperkt te raadplegen via www.justitiepastoraat.nl.

in dat werkveld ‘staat’. Het maakt dat het lezerspubliek voor dit handboek relatief breed is: van managers bij justitie of inrichtingen die meer achtergrond willen van het justitiepastoraat via geestelijk verzorgers en studenten tot wetenschappers die meer willen weten over het werken als geestelijk verzorger in die context. Het boek biedt daarom zowel feitelijke informatie als reflectie en heeft trekken van zowel een leerboek als een handboek.

In het vervolg van dit hoofdstuk worden enkele relevante maatschappelijke en religieuze ontwikkelingen genoemd (paragraaf 2) die de afgelopen jaren van invloed zijn geweest op het justitiepastoraat. Ze helpen de lezer om te begrijpen waartoe het justitiepastoraat zich heeft te verhouden. Hierna volgt welke concrete keuzes gemaakt zijn om tot deze publicatie te komen (paragraaf 3). Een verkorte weergave van de opbouw en de inhoud sluit het hoofdstuk af (paragraaf 4).

1.2 Ontwikkelingen

Sinds 2009 zijn er diverse ontwikkelingen geweest die het werken in justitiële inrichtingen en in de geestelijke verzorging hebben veranderd. We kunnen die ontwikkelingen niet uitputtend behandelen, maar wel aanduiden. De ontwikkelingen verhelderen waarom een herziening van het Handboek uit 2009 nodig was.

De maatschappelijke aandacht voor criminaliteit en veiligheid is de afgelopen jaren onverminderd gebleven, zo niet gegroeid. Ondanks afnemende criminaliteitscijfers is het veiligheidsgevoel bij velen in de samenleving niet toegenomen. Het veiligheidsgevoel wordt mede gevoed door uitgebreide aandacht in de media voor incidenten. Te denken is hier bijvoorbeeld aan de omvangrijke Amsterdamse zedenzaak bij 't Hofnarretje (2010), de dood van Anne Faber door een tbs-er (2017), de liquidaties van advocaat Derk Wiersum (2019) en journalist Peter R. de Vries (2021) en het jaren slepende Marengo-proces rond Ridouan T. Het resulteert in een klimaat waarin samenleving en politiek focussen op strafverzwaring en gerichte acties tegen criminaliteit. Het heeft ook geleid tot juridisch verankerde detentievoerscherpingen (Wet straffen en beschermen uit 2021, vanuit het adagium ‘straf moet straf zijn’) en in verzwaarde regimes om voortgezette en ondermijnende activiteiten tijdens detentie door de georganiseerde criminaliteit te bestrijden (in 2025 resulterend in een wijziging van de Penitentiaire Beginselenwet). Tegelijk heeft de Dienst Justitiële Inrichtingen een ingrijpende reorganisatie gekend vanwege bezuinigingen (Masterplan DJI 2013) die zich uitten in detentievoersobering, personeels- en capaciteitskrimp, terwijl men nu een grote druk ervaart op de beschikbare celcapaciteit, die versterkt wordt door een gebrek aan personeel.

Naast de aandacht voor veiligheid is ook de hang naar eigen vrijheid en autonomie onverminderd in de samenleving aanwezig. Enerzijds wordt dit

door de overheid zelf gevoed door de zelfredzaamheid van mensen te benadrukken, anderzijds vindt dat ten gevolge van wantrouwen jegens de overheid (versterkt door de toeslagenaffaire uit 2018, de Covid pandemie in 2020-2023 en de slepende afhandeling van de Groningse gaswinning) en complottheorieën een uiting in versplintering en polarisatie. Deze manifesteren zich zowel in media als in politiek en gaan gepaard met verharding van standpunten, verdachtmakingen van instituties en demonisering van personen. Internationale kwesties en ontwikkelingen (zoals migratie- en klimaatvraagstukken, presidentschap Trump, Gaza- en Oekraïne-conflict) versterken dit.

Er zijn echter ook andere ontwikkelingen waarneembaar. We zien de afgelopen jaren bijvoorbeeld dat de Dienst Justitiële Inrichtingen (DJI) tijdens detentie tracht de recidivekans terug te brengen in nauwere samenwerking met diverse ketenpartners, zoals gemeentes, zorginstellingen en woningcoöperaties (vooral met betrekking tot de aspecten schuld, wonen, identiteitsbewijs en zorg). Bovendien is de positie van het herstelrecht in het strafrecht versterkt en is het herstelgericht werken in justitiële inrichtingen veel beter in beeld.

Ook de geestelijke verzorging in Nederland is vol op in beweging. Kerkelijk Nederland heeft imagoschade opgelopen met misbruikzaken en kent steeds minder leden (God in Nederland, 2025), tegelijk constateren anderen een (toenemende?) onbevangen openheid bij jongere generaties inzake zingeving of geloof. De diversiteit aan opleidingen voor geestelijke verzorging en de onderscheiden werkvelden waarin geestelijke verzorging wordt aangeboden, zijn toegenomen. Geconstateerd kan worden dat de behoefte aan geestelijke verzorging in diverse werkvelden in toenemende mate serieus wordt genomen. Zo zijn er nu geestelijk verzorgers werkzaam in de thuiszorg, bij de politie en brandweer en worden er stappen ondernomen om geestelijke verzorging ook aan te bieden aan ambulancepersoneel. Naast deze toename valt er ook een sterke tendens van professionalisering en een mate van commercialisering van de geestelijke verzorging te constateren. Geloof, levensbeschouwing en zingeving blijken in de samenleving nog steeds actueel en levendig; naast de traditionele vormen en uitingen daarvan ontstaan nieuwe, die zich anders situeren en organiseren dan in het verzuilde Nederland van de vorige eeuw. Ze vinden uiteindelijk ook hun weg naar en in de justitiële inrichtingen. Concreet wordt dit bijvoorbeeld zichtbaar in de 'nieuwe' zendende instanties (boeddhisten, hindoes en orthodoxen), die de afgelopen jaren erbij zijn gekomen en nu een geaccepteerd deel uitmaken van de Dienst Geestelijke Verzorging (DGV) bij de DJI.

Al deze ontwikkelingen hebben directe of indirecte invloed op het justitiepastoraat en zijn werkcontext. Ze vragen om een gefundeerde positionering en reactie vanuit het justitiepastoraat, gebaseerd op traditie en reflectie, waarbij het justitiepastoraat inzet op gemeenschapsvormend en herstelgericht pastoraat.

1.3 Keuzes

Een dergelijk publicatieproject noopt tot keuzes. Net als bij de vorige uitgave is nadrukkelijk gekozen voor interdenominatieve (christelijke) en interdisciplinaire inbreng. Bij de totstandkoming van de bundel zijn auteurs betrokken vanuit diverse christelijke tradities (protestants, orthodox en rooms-katholiek), en vanuit verschillende disciplines (zoals recht, criminologie en theologie/geestelijke verzorging) en invalshoeken (wetenschap, management en praktijk). Dat maakt deze publicatie uniek. Ze is een systematische structurering van het justitiepastoraat, vanuit de breedte van de geestelijke verzorging in justitiële inrichtingen tot aan een toespitsing van het christelijke justitiepastoraat. De inhoudelijke breedte van en de diversiteit aan auteurs maken de voorliggende publicatie rijk en divers qua thematiek, perspectief en stijl. Het betekent daarentegen zeker niet dat er een ambitie is om compleet of uitputtend te zijn. Dat zou gezien de complexiteit, dynamiek en diversiteit van en in het justitiële werkveld ook niet realistisch zijn, en bovendien de omvang en duur van het project onaanvaardbaar vergroot hebben. Bovendien is het werkveld voortdurend in beweging. Zoals gezegd, deze publicatie wil een gefundeerde kennismaking bieden door middel van een breed, verantwoord en toegankelijk palet van wat er in het werkveld justitie speelt aan thema's en vragen. Het is wel aanleiding geweest de term handboek niet in de titel op te nemen, omdat een dergelijke titel een volledigheid en compleetheid suggereert die hier niet zijn nagestreefd en ook niet worden geboden.

De nauwlettende lezer ziet meteen dat ook de subtitel is veranderd vergeleken met de vorige uitgave. Dit is gebeurd vanwege enerzijds de denominatieve verbreding (naast protestants en rooms-katholiek nu ook orthodox) en anderzijds een precisering (het gaat vooral om uitgangspunten en niet alleen over theologie). De inhoudelijke opbouw is vergeleken met het Handboek uit 2009 bovendien vereenvoudigd en bestaat nu uit drie delen: context, uitgangspunten en praktijk. Deze volgorde is ingegeven door het feit dat de detentiecontext de gegeven werkrealiteit is, justitiepastoraat daar niet blanco of neutraal in werkzaam is, en die combinatie van voorgegeven werkelijkheid en (denominatieve) identiteit resulteert in concreet handelen. Op de afzonderlijke hoofdstukken wordt later hieronder nader ingegaan.

Bij het project zijn de justitiepastores van de verschillende denominaties door hun leidinggevenden gevraagd input te leveren inzake opbouw en thema's. Hierbij zijn auteurs gezocht die op basis van hun (ervarings)deskundigheid bereid en in de gelegenheid waren een bijdrage te leveren. De betrokken denominatieve diensthoofden (en hun adjuncten Fons Flierman en Ranfar

Kouwijzer)² hebben de regie gevoerd over het project, dat van begin af een inhoudelijk karakter had (inhoudelijk in de zin van het Grondslagdocument). De inhoud en de standpunten van deze publicatie zijn daarom die van de auteurs en niet noodzakelijkerwijs die van het Ministerie van Justitie en Veiligheid.

Er zijn vooraf en gaandeweg bij de totstandkoming ook nog andere keuzes gemaakt, sommige gepland en andere vooral door omstandigheden afgedwongen. Een belangrijke keuze is geweest het streven om de publicatie handzamer (lees: dunner) en meer praktisch-relevant te laten zijn. Het eerste is slechts gedeeltelijk gelukt, het tweede zal nog moeten blijken. Het tweede voor-nemen heeft in ieder geval wel erin geresulteerd dat sommige hoofdstukken van het Handboek uit 2009 nog steeds hun waarde hebben (verwijzingen naar die uitgave komen dan ook herhaaldelijk voor), andere hoofdstukken zijn slechts geactualiseerd en weer andere zijn verdwenen en vervangen door volkomen nieuwe. De keuze te streven naar een minder omvangrijke publicatie heeft ertoe geleid dat de bijdragen zich beperken tot die detentiesituaties waar sprake is van een strafrechtelijke titel en tot de verschillende regimes daarin. Zo wordt bijv. de vreemdelingenbewaring niet als aparte categorie genoemd maar dit niet wil zeggen dat wat behandeld wordt niet relevant zou zijn voor de vreemdelingenbewaring. Vanwege de omvang van het project is er ook niet voor gekozen om op afzonderlijke gedetineerde populaties in te gaan of specifieke problematieken uit te diepen, zoals verslaving, psychopathologie of schulden. Qua terminologie is gekozen voor de term ‘gedetineerden’ in plaats van verschillende onderscheidende termen als verdachten, patiënt, afgestraften, justitiabelen etc. Dit is gedaan met het oog op een eenduidige en leesbare terminologie. Met dezelfde reden is gekozen voor de gangbare termen justitiepastoraat en justitiepastor (in plaats van de onderscheidende termen pastor, aalmoezenier of predikant); waar nodig wordt geestelijke verzorging of geestelijk verzorger gebruikt. Het is aan de afzonderlijke auteurs overgelaten hoe ze in hun bijdrage omgaan met hij- en zij-aanduidingen; waar de mannelijke vorm staat, kan normaliter ook de vrouwelijke gelezen worden en vice versa (tenzij de denominatieve ambtelijke of kerkjuridische context dat uitsluit). De leesbaarheid en lezersgemak liggen ook ten gronde aan de keuze voor voetnoten in plaats van eindnoten. Waar nuttig zijn in de voetnoten kruisverwijzingen naar andere hoofdstukken in de publicatie opgenomen.

2 Bij de start van het project was natuurlijk ook de toenmalige hoofdpredikant J.G. Heetderks betrokken.

1.4 Inhoud

Zoals hierboven al opgemerkt is het boek opgedeeld in drie delen: context, uitgangspunten en praktijk. Deel I 'Context' beschrijft hoe het werkveld 'detentie' eruit ziet en begint met een overzicht van waarom en hoe in Nederland wordt gedetineerd (Hoofdstuk 2). Meijer schetst in dit hoofdstuk op grote lijnen de achtergrond en de uitvoering van detentie in Nederland: De wettelijke normering van de detentie, de uitgangspunten en doelen van detentie, de materiële rechten van gedetineerden, de tenuitvoerlegging van de vrijheidsbenemende straf of maatregel, de verantwoordelijkheids- en bevoegdheidsverdeling bij de tenuitvoerlegging, ontwikkelingen in het beleid ten aanzien van de tenuitvoerlegging, het toezicht op de naleving van rechten van gedetineerden, alsmede het verloop van de detentie. Na dit overzicht starten Molleman en Van den Hurk met een analyse van de geschiedenis van de doelen van de vrijheidsbeneming (Hoofdstuk 3). Uiteindelijk willen zij met hun bijdrage een brug slaan van de juridische grondslagen naar de praktische uitvoering van detentie. Ze stellen dat die vertaalslag op onderdelen problematisch lijkt door onduidelijkheid over vooral de interpretatie van de beginselen van minimale beperkingen en resocialisatie. In hoofdstuk 4 worden door Molleman en Fockens de regimes in het Nederlandse gevangeniswezen beschreven en hoe die regimes bijdragen aan de hoofddoelen van detentie, te weten veiligheid, humaniteit en re-integratie. Ze schetsen de professionele aanpak in een regime en hoe voornoemde hoofddoelen worden nagestreefd. Peeters informeert de lezer vervolgens over de werkwijze in de justitiële jeugdinrichtingen (Hoofdstuk 5) en Braun doet dat met betrekking tot de uitvoering van de tbs-maatregel (Hoofdstuk 6). Naast al deze (bedoelde) doelen van detentie en werkwijzen gaat detentie echter ook gepaard met onbedoelde gevolgen. Pasma en Van den Hurk sluiten dit eerste deel af met een beschrijving daarvan (Hoofdstuk 7).

De uitgangspunten in deel II betreffen de verschillende fundamenteën van het justitiepastoraat. Dat deel begint met wat de Bijbel verhaalt over detentie en gevangenis (Hoofdstuk 8). Smit maakt daarmee een bijbel-theologische fundering voor het justitiepastoraat zichtbaar, terwijl De Witte een algemene reflectie biedt op de plek van de Bijbel in detentie. Hoofdstuk 9 biedt vervolgens de theologisch-antropologische uitgangspunten voor het justitiepastoraat en de theologische kernvragen en waarden, die daaruit voortvloeien. Van Eijk en Van Voorst schetsen in dit hoofdstuk een theologie van het justitiepastoraat en presenteren daarmee het bredere referentiekader voor de volgende hoofdstukken. Justitiepastoraat vindt plaats vanuit en namens de geloofsgemeenschap (kerk, zendende instantie). Over de plaats en betekenis van de geloofsgemeenschap, de 'bajeskerk', handelt hoofdstuk 10. Gärtner en Van Den Broeke geven antwoord op de vraag wat de aard van de bajeskerk is in een ecclesiologisch, kerkrechtelijk en juridisch kader. Ze plaatsen de bajeskerk eerst binnen het

debat over de opbouw van een christelijke gemeente, met name binnen het categoriaal pastoraat, gevolgd door enkele ecclesiologische reflecties die het kerkzijn achter de tralies duiden. Ter afsluiting volgt een schets van de (kerk-) juridische context van de bajeskerk. Vervolgens stellen Smeets en Van den Berg-Seiffert zich de vraag wat de identiteit van de justitiepastor is (Hoofdstuk 11) en gaan Smit en Smeets op zoek naar wat in deze werkcontext de doelen van het justitiepastoraat (Hoofdstuk 12) zijn. Van Voorst en Rozema richten in hun bijdrage (Hoofdstuk 13) de aandacht op het herstelgericht werken, dat eveneens een fundament is van het justitiepastoraat. Ze reiken een theologische (en ook praktische) onderbouwing aan met betrekking tot het herstelproces tussen dader en slachtoffer. Tot de fundamenteën van het christendom en van het justitiepastoraat behoort de overtuiging van de menselijke waardigheid van ieder mens. Die overtuiging uit zich in de detentiecontext in de aandacht van het justitiepastoraat voor humane detentie. Van Eijk en Kempers presenteren in hun hoofdstuk hierover een beknopte geschiedenis vanuit seculier en christelijk perspectief en benoemen in hun bijdrage de complicerende factoren om als justitiepastor humane detentie ter sprake te brengen. Ze sluiten het hoofdstuk af met handvatten om humane detentie –binnen de grenzen van detentie– daadwerkelijk te versterken (Hoofdstuk 14). Hoofdstuk 15 behandelt het ambtsgeheim, een belangrijk principe in de werkcontext van de justitiële inrichtingen. Nadat de (kerk)juridische verankering van het ambtsgeheim in Nederland aangegeven is, wordt het bijzondere belang van het ambtsgeheim in de detentie geschilderd. Verder wordt ingegaan op het verschoningsrecht en beschreven wanneer en hoe er wel iets te zeggen is over wat de justitiepastor vertrouwelijk heeft vernomen. Deel II sluit af met een beschrijving van praktijk en werkwijze van de Dienst Geestelijke Verzorging (DGV) bij Justitie (Hoofdstuk 16). De titel zou kunnen suggereren dat dit hoofdstuk ook in het deel III ‘Praktijk’ zou kunnen staan, maar vanwege de rechtsstatelijke principes waarop de DGV is gebaseerd en die in dit hoofdstuk behandeld worden, is gekozen het te plaatsen als overgang tussen de delen twee en drie.

‘Praktijk’ luidt de kop van het derde deel, dat begint met een hoofdstuk van Flierman over de complexiteit en rijkdom aan spiritualiteit bij de gesprekspartners van de justitiepastor, de gedetineerden (Hoofdstuk 17). Het daar opvolgende hoofdstuk (18) van Walton en Den Toom sluit qua thematiek direct hierop aan: Het interculturele werken dat vereist is in de context van justitiële inrichtingen. Vervolgens komen de kernactiviteiten in het dagelijkse werk van de justitiepastor aan bod: Het individuele gesprek, het groepswork en liturgie. Den Toom (Hoofdstuk 19) zoomt in op kernelementen van individuele begeleiding in de context van justitie en de verschillende benaderingen en perspectieven waar een geestelijk verzorger voor kan kiezen. Het hoofdstuk schetst de context die van belang is voor de wijze waarop pastorale begeleiding

geboden kan worden en gaat in op de doelen van individuele begeleiding. De context en doelen vragen om een bepaalde houding bij de justitiepastor. Naast een overzicht van bestaande methoden stelt de auteur een nieuwe methode voor, namelijk die van 'vrijheidskunst'. Ook komen de verschillende rollen die de geestelijk verzorger hierin kan innemen ter sprake. Het hoofdstuk over het groepswork (Hoofdstuk 20) beschrijft de bijzondere (en 'lastige') plek van deze kernactiviteit en heeft vooral aandacht voor de belangrijkste groepsdynamische aspecten, zoals relatie en communicatie, groepsontwikkeling, rollen en conflicten, leiderschap, en interculturele communicatie. De kernactiviteit Liturgie heeft vanwege de denominatieve eigenheid van het liturgisch vieren drie afzonderlijke hoofdstukken gekregen: Protestants (Hoofdstuk 21 van Kjærsgaard), Orthodox (Hoofdstuk 22 door Bakker) en Rooms-Katholiek (Hoofdstuk 23 van de hand van Sars). Vanuit dit onderscheid geven deze hoofdstukken een mooi beeld van de rijkdom van het liturgisch vieren in justitiële setting. In hoofdstuk 24 delen Van Wieringen en Van Veen hun inzichten over Schriftgebruik en exegese in het justitiepastoraat. Ze reiken methodes aan die bruikbaar zijn om een Bijbeltekst te lezen en wijzen op welke Bijbelvertalingen dienstbaar zijn en hoe de Bijbel ingezet kan worden bij Liturgie, het individuele gesprek en groepsgebrek. Het overgrote deel van de gedetineerden keert weer terug naar en in de samenleving. Over dit 'binnen-en-buiten' en re-integratie gaat het laatste en afsluitende hoofdstuk van Tromp en Verhagen: nazorg en diaconie (Hoofdstuk 25).

Als bijlage is verder het Grondslagdocument opgenomen. Het is het document waarin de samenwerking tussen overheid en zendende instanties inzake de geestelijke verzorging bij Justitie is geregeld en uitgeschreven.

1.5 Waardering en dank

Zonder de medewerking van velen was dit hele project niet tot een goed einde kunnen komen. Dat geldt natuurlijk allereerst voor de auteurs vanuit de DJI, de academische wereld en het justitiepastoraat zelf, die bereid waren op deze wijze hun expertise te delen. Aan hen allen veel dank. De DGV bij de DJI danken we voor het mogelijk maken van de uitgave en Maarten Fraanje van Uitgeverij Eburon voor de prettige samenwerking in de realisatie van een aantrekkelijk 'product'. Collega justitiepredikant Els de Bijll Nachenius zijn we dank verschuldigd voor de nauwkeurige redactionele lezing van de teksten; haar werk heeft de leesbaarheid bevorderd en hinderlijke tikfoutjes 'weggepoetst'. We danken eveneens de bestuurders van onze zendende instanties voor het in ons gestelde vertrouwen. Zonder de lange en vruchtbare samenwerking tussen de betrokken denominaties zou dit traject zeker niet realiseerbaar zijn geweest. Deze publicatie is een nieuwe vrucht van deze samenwerking, waarvan we hopen dat ze de kwaliteit van het justitiepastoraat en de kennis erover nieuwe

impulsen geeft. Daarmee is ook de hoop uitgesproken dat deze publicatie niet zozeer een eindpunt is, maar een hernieuwde aanzet tot collegiale samenwerking met respect voor ieders eigenheid en met het oog op kwalitatieve pastorale zorg en liefdevolle dienstbaarheid met en voor onze gedetineerde medemensen.

Prof. dr. mr. Ryan van Eijk, hoofdaalmoezenier bij de Dienst Geestelijke Verzorging bij de Dienst Justitiële Inrichtingen.

Drs. Anne van Voorst, hoofdpredikant bij de Dienst Geestelijke Verzorging bij de Dienst Justitiële Inrichtingen namens de Protestantse en Orthodoxe denominaties.

Hoofdstuk 2

Detentie

Sonja Meijer

2.1 Inleiding

Dit hoofdstuk geeft een overzicht van waarom en hoe in Nederland wordt gedetineerd. In dit hoofdstuk wordt op grote lijnen de achtergrond en de uitvoering van detentie in Nederland geschetst. Deze bijdrage richt zich op de detentie van tot gevangenisstraf veroordeelden. Sinds de jaren zeventig van de twintigste eeuw is de aandacht voor de rechtspositie van geïnstitutionaliseerde mensen toegenomen.¹ Dit betreft volwassen gedetineerden, maar ook terbeschikkinggestelden en jeugdigen in een justitiële jeugdinrichting.² De gevangenis wordt ook wel aangeduid als totale institutie. Met het begrip doelt Goffman op een organisatie waarin slapen, werken en vrijetijdsbesteding in een en dezelfde leefsituatie plaatsvinden en onder dezelfde autoriteit, waarin men de gehele dag met niet zelfgekozen mede-geïnstitutionaliseerden vertoeft en waarin alle activiteiten door een bovenaf geregeld tijdschema worden beheerst.³ Penitentiaire inrichtingen zijn een voorbeeld van een totale institutie, evenals bejaardentehuizen en ziekenhuizen.

Binnen het detentierecht wordt wel onderscheid gemaakt tussen de interne en externe rechtspositie van gedetineerden. De interne rechtspositie ziet op de rechtspositie van gedetineerden binnen de inrichting (bv. materiële rechten van gedetineerden). De externe rechtspositie ziet op de wijze waarop gedetineerden de gevangenis inkomen (bv. door een veroordeling of een rechterlijk bevel) en deze weer kunnen verlaten (bv. voorwaardelijke invrijheidstelling).⁴ Beide komen aan de orde in dit hoofdstuk. Voor de subjectieve beleving van detentie wordt verwezen naar literatuur op dat punt.⁵

1 C. Kelk, M. Boone, P.M. Schuyt en M.J.F. van der Wolf, *Nederlands detentierecht*, vijfde druk, Deventer: Wolters Kluwer 2022, p. 7.

2 Zie de hoofdstukken 5 en 6.

3 E. Goffman, *Asylums*, Anchor Books/Doubleday, 1961.

4 Kelk, Boone, Schuyt en Van der Wolf 2022, p. 7-8.

5 R. Rijkssen, *Meningen van gedetineerden*, Assen, Van Gorcum, 1958; M. Moerings, M.M. Boone en A.A. Franken, *Meningen van gedetineerden. Vijftig jaar later*, Utrecht, Gouda, Quint, 2008; M.C.A. Liem, Y.A.J.M. Kuijck, B.C.M. Raes, *Detentiebeleving van (levens)langgestraften*. Een empirische pilotstudie. In *Delikt en Delinkwent* 2016/2.